

Εισαγωγή: Η σημειωτική στην Ελλάδα

Ευάγγελος Κουρδής

Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ekourdis@frl.auth.gr

<https://doi.org/10.26262/0nzf-6716>

1. Η σημειωτική στην Ελλάδα

Η σημειωτική στην Ελλάδα έχει μακρά ιστορία. Από τη δεκαετία του '70, πανεπιστημιακοί που προέρχονται από το χώρο της γλωσσολογίας, της λογοτεχνίας, της αρχιτεκτονικής και μελετητών του κινηματογράφου έθεσαν τις βάσεις για την ανάπτυξη της σημειωτικής και για να είμαστε πιο ακριβείς, της σημειολογίας, δηλαδή, της ευρωπαϊκής σημειωτικής που στηρίχθηκε στις θέσεις του Ελβετού γλωσσολόγου Ferdinand de Saussure. Η επιρροή αυτή υπήρξε καθοριστική για την ελληνική ακαδημαϊκή κοινότητα η οποία κατηγοριοποιήθηκε στη σφαίρα επιρροής της γαλλικής σημειωτικής σχολής (σε αυτήν συμπεριλαμβάνεται και η ιταλική σημειωτική σχολή)¹ παρά το θαυμασμό του πρώτου προέδρου της Ελληνικής Σημειωτικής Εταιρίας Μιχάλη Σετάτου, Καθηγητή Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής ΑΠΘ, στο έργο του Αμερικανού φιλοσόφου και σημειωτιστή Charles Sanders Peirce. Σε αυτό φαίνεται να συνέβαλε ιδιαίτερος ότι «φλέρταρε» με την ιδέα ότι η σημειολογία ανήκει στο χώρο των θετικών επιστημών (βλ. Σετάτος, 1977: 1) και γι' αυτό τον λόγο χαρακτηρίζει τον Charles Sanders Peirce ως «ιδρυτή της σύγχρονης σημειολογίας» (Σετάτος, 1977: 3).

Η σημειωτική στην Ελλάδα δεν ξεκίνησε, όμως, από τον χώρο της γλωσσολογίας ή της λογοτεχνίας όπως θα ανέμενε κάποιος. Η σημειολογία εμφανίστηκε στην Ελλάδα το 1972 σε δύο πεδία: στις σχολές Αρχιτεκτονικής Αθήνας και Θεσσαλονίκης, και στο πεδίο της θεωρίας και κριτικής του κινηματογράφου με το περιοδικό *Σύγχρονος Κινηματογράφος*, όπως αναφέρουν οι Boklund-Lagoroulou & Lagoroulos (1986: 255). Μέσα σε λίγα χρόνια εμφανίστηκαν Έλληνες ερευνητές οι οποίοι επέκτειναν τη σημειωτική μεθοδολογία και στις κοινωνικές επιστήμες,

1. Η ελληνική κοινότητα σημειολόγων είναι γνωστή σε διεθνές επίπεδο ως Ελληνική Σχολή ή Σχολή της Θεσσαλονίκης και κατηγοριοποιείται από μελετητές στις *κοινωνιοσημειωτικές* σχολές. Βλ. Cobley & Randviir (2009: 24).

στη λογοτεχνία και στη γλωσσολογία. Τον Οκτώβριο 1977 ιδρύθηκε η Ελληνική Σημειωτική Εταιρία (Ε.Σ.Ε.) και τον Ιούνιο 1979 έγινε το πρώτο της συνέδριο με θέμα «Σημειωτική και Κοινωνία», μια επιλογή που συνδηλώνει και τον κοινωνιοσημειωτικό προσανατολισμό της Ε.Σ.Ε.

Τα χρόνια που ακολούθησαν μετά από αυτές τις δημοσιεύσεις, ο ερευνητικός προσανατολισμός των Ελλήνων σημειολόγων δεν μεταποτίστηκε ιδιαίτερα. Μάλιστα, οι Λαγόπουλος, Boklund-Λαγοπούλου & Παπαϊωάννου (1982: 75) θεωρούν εμφανές ότι «η επιρροή του ιστορικού υλισμού και η κοινωνιοσημειωτική πρέπει να θεωρηθούν ως τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά της ελληνικής σημειωτικής»².

Η σημειολογία στη συνέχεια φαίνεται επηρέασε σημαντικά τους Έλληνες λογοτέχνες με το περιοδικό *Διαβάζω* (1983, τεύχος 71) να κάνει ιδιαίτερο αφιέρωμα σε αυτή και σημαντικοί σημειολόγοι να περιλαμβάνονται στη βασική βιβλιογραφία των μαθημάτων «Θεωρίας της λογοτεχνίας». Η επιρροή της στους Έλληνες γλωσσολόγους αρχικά περιορίστηκε στους θεωρητικούς της γλωσσολογίας αλλά με τη διάδοση της Ανθρωπογλωσσολογίας και της Κοινωνιογλωσσολογίας άρχισε να γίνεται περισσότερο αντιληπτή η συνεισφορά της καθώς η σημειολογία έδωσε την ευκαιρία στους γλωσσολόγους να κινηθούν και πέρα από τη γλώσσα³. Η σημειωτική ως ένας από τους πρώτους επιστημονικούς χώρους που μελέτησαν τη μη γλωσσική επικοινωνία και, ειδικά, την εικόνα, ταυτίστηκε στην Ελλάδα⁴ σταδιακά με τη μελέτη της σε βαθμό που σήμερα να θεωρείται –λανθασμένα βέβαια– ως βασικός επιστημονικός χώρος μελέτης της η οπτική/εικονική επικοινωνία.

Σήμερα, η σημειωτική στο ελληνικό ακαδημαϊκό περιβάλλον εφαρμόζεται σε καινούργια ερευνητικά περιβάλλοντα, όπως η μεταφρασεολογία, η γραφιστική, η μουσειολογία, οι οικονομικές και η μουσικές σπουδές, αλλά και σε παλαιότερα πεδία στα οποία είχε σημαντική συμβολή, αλλά που ατόνησαν, όπως η θεολογία, η πολιτική επικοινωνία και η κινητική/σώμα. Η συμβολή της, όμως, στη μελέτη της οπτικής και οπτικοακουστικής επικοινωνίας εξακολουθεί να διευρύνεται, πολύ περισσότερο τα τελευταία χρόνια με την ένταξη και του ψηφιακού πολιτισμού στη σφαίρα μελέτης της. Ειδικά, στον τελευταίο αυτό ερευνητικό χώρο σημαντικό ρόλο φαίνεται να είχε η υιοθέτηση της έννοιας της πολυτροπικότητας η οποία γοήτευσε τους μελετητές του χώρου της εκπαίδευσης, της διδακτικής, της παιδαγωγικής και της οπτικής επικοινωνίας. Κι' αυτό αποσιωπώντας, πολλές

-
2. Στην ίδια θέση καταλήγει και η Χαλεβελάκη (2010: 165) η οποία διαπιστώνει ότι «η πολύμορφη σύνθεση της Ελληνικής Σημειωτικής Εταιρίας συντονίζεται από μια κεντρική κατεύθυνση κοινωνιοσημειωτικού προσανατολισμού».
 3. Οι Λαγόπουλος και Boklund-Λαγοπούλου (2016: 26) επισημαίνουν, επίσης, ότι «με την ωρίμανσή της, η σημειωτική απηλλάγη σταδιακά από τη μιμητική μεταφορά της γλωσσολογίας, ενσωματώνοντας την σε μια ολοκληρωμένη σημειωτική θεωρία».
 4. Για μία παρουσίαση των ελληνόφωνων συγγραμμάτων σημειωτικής καθώς και των μεταφρασμένων συγγραμμάτων στην ελληνική γλώσσα, βλέπε Κουρδής (2020: 135-138)

φορές, το στοιχείο ότι η θεωρία της πολυτροπικότητας είναι μία από τις σημειωτικές θεωρίες.

Η ενασχόληση της σημειωτικής με τη μη γλωσσική επικοινωνία μπορεί να ασκεί μια ιδιαίτερη γοητεία, αλλά η ίδια η σημειωτική θεωρία αντιμετωπίζεται πολύ συχνά με επιφύλαξη, ως μια δυσνόητη και γεμάτη με δαιδαλώδη σχήματα φιλοσοφική θεώρηση των πραγμάτων, παραβλέποντας το γεγονός ότι η σημειωτική είναι επιστήμη με εφαρμογές. Είμαστε σίγουροι ότι η εικόνα αυτή θα αλλάξει στο μέλλον καθώς η εξέλιξη της τεχνολογίας και του πολιτισμού έχει ανάγκη από ένα θεωρητικό υπόβαθρο το οποίο μπορεί να προσφέρει η σημειωτική.

2. Η σημειωτική διεθνώς

Καθώς ο συγκεκριμένος τόμος παρουσιάζει αναλυτικά την ιστορική πορεία και τη σημερινή σημειωτική έρευνα στην Ελλάδα κρίθηκε σκόπιμο να παρουσιαστεί και η εξέλιξη της σημειωτικής και στο διεθνή χώρο. Η σημειωτική διεθνώς έχει διεισδύσει σε νέα περιβάλλοντα όπως οι ψηφιακές σπουδές (*digital semiotics*), η γνωσιολογία (*cognitive semiotics*), η βιολογία (*biosemiotics*) δημιουργώντας ελκυστικά διεπιστημονικά ερευνητικά πεδία, τα οποία, όμως, την απομακρύνουν από τον παραδοσιακό χώρο μελέτης της, αυτόν της πολιτισμικής επικοινωνίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι η λογοτεχνία την οποία η σημειωτική τροφοδότησε με μια σειρά σημαντικών εννοιολογικών εργαλείων απουσιάζει από την πρόσφατη κεφαλαιώδη έκδοση που καταγράφει τις τάσεις της σημειωτικής στον 21^ο αιώνα (βλ. Pelkey 2022).

Οι σημαντικότερες διεθνείς εκδοτικές σειρές είναι αυτές του αγγλικού εκδοτικού οίκου Bloomsbury (*Bloomsbury Advances in Semiotics*), του γερμανικού εκδοτικού οίκου Mouton de Gruyter (*Semiotics, Communication and Cognition*) και του γερμανικού εκδοτικού οίκου Springer (*Semiotics and Popular Culture series*). Παρακάτω παρουσιάζονται οι εκδόσεις του κάθε εκδοτικού οίκου την τελευταία δεκαετία (2012-2023) ώστε να αποκτήσουν οι αναγνώστες του τόμου μία πρώτη εικόνα για τη σημειωτική έρευνα σε διεθνές επίπεδο.

Η εκδοτική σειρά Bloomsbury Advances in Semiotics δημοσιεύει πρωτότυπα έργα εφαρμόζοντας σημειωτικές προσεγγίσεις στη γλωσσολογία, στη μη γλωσσική επικοινωνία, στους κοινωνικούς θεσμούς και είδη λόγου, στην ενσωματωμένη γνώση και επικοινωνία και στις νέες εικονικές πραγματικότητες της ψηφιακής εποχής. Καλύπτει θέματα όπως η κοινωνικοσημειωτική, η εξελικτική σημειωτική, η θεωρία παιγνίων, οι πολιτισμικές και λογοτεχνικές μελέτες, οι αλληλεπιδράσεις ανθρώπου-υπολογιστή και οι προκλητικές νέες διαστάσεις της ανθρώπινης δικτύωσης που προσφέρουν οι ιστότοποι κοινωνικής δικτύωσης⁵. Διευθυντής

5. Βλ. Bloomsbury Advances in Semiotics (τελευταία ενημέρωση 13.5.2023).

της εκδοτικής σειράς είναι ο Paul Bouissac, Καθηγητής του Πανεπιστημίου του Τορόντο του Καναδά. Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι εκδόσεις του οίκου με φθίνουσα χρονολογική σειρά και με την επισήμανση της χώρας προέλευσης του συγγραφέα και του ερευνητικού πεδίου της σημειωτικής όπου κατηγοριοποιείται το σύγγραμμα.

Έτος	Σύγγραμμα	Συγγραφέας	Χώρα συγγραφέα	Πεδίο μελέτης
2023	Semiotics with a Conscience Decoding Dangerous Discourses	Marcrel Danesi	Καναδάς	Ανάλυση του λόγου
2023	The Social Semiotics of Populism	Sebastián Moreno Barreneche	Ουρουγουάη	Πολιτική επικοινωνία
2023	Semiotics for Screenwriters Break Down Your Favorite Movies Then Write Your Own	Michael Tierno	ΗΠΑ	Κινηματογράφος
2022	Bloomsbury Semiotics	Jamin Pelkey, Paul Cobley (επιμ.)	Καναδάς, Ηνωμένο Βασίλειο	Επισκόπηση
2022	Systemic Semiotics	Piotr Sadowski	Ιρλανδία	Πληροφορική
2022	Constitutional Semiotics The Conceptual Foundations of a Constitutional Theory and Meta-Theory	Martin Belov	Βουλγαρία	Νομική
2022	The Semiotics of Architecture in Video Games	Gabriele Aroni	Ηνωμένο Βασίλειο	Ψηφιακός πολιτισμός
2022	Semiotics of the Christian Imagination. Signs of the Fall and Redemption	Domenico Pietropaolo	Καναδάς	Θρησκεία
2021	Computational Semiotics	Jean-Guy Meunier	Καναδάς	Πληροφορική
2021	The Bloomsbury Companion to Contemporary Peircean Semiotic	Tony Jappy	Γαλλία	Θεωρία σημειωτικής
2021	Cognitive Semiotics. Signs, Mind, and Meaning	Per Aage Brandt	ΗΠΑ	Γνωσιολογία
2021	Modelling Paralanguage Using Systemic Functional Semiotics Theory and Application	Thu Ngo, Susan Hood, J. R. Martin, Clare Painter, Bradley A. Smith, Michele Zappavigna	Αυστραλία	Σώμα

Έτος	Σύγγραμμα	Συγγραφέας	Χώρα συγγραφέα	Πεδίο μελέτης
2020	The Social Semiotics of Tattoos. Skin and Self	Chris William Martin	Καναδάς	Σημειωτική του σώματος
2019	The Semiotics of Caesar Augustus	Elina Pyy	Φιλανδία	Λογοτεχνία & δημοφιλής κουλτούρα
2019	The Semiotics of Light and Shadows. Modern Visual Arts and Weimar Cinema	Piotr Sadowski	Ιρλανδία	Κινηματογράφος
2018	The Semiotics of X. Chiasmus, Cognition, and Extreme Body Memory	Jamin Pelkey	Καναδάς	Γνωσιολογία
2018	Understanding Media Semiotics	Marcel Danesi	Καναδάς	MME
2016	Critical Semiotics Theory. From Information to Affect	Gary Genosko	Καναδάς	Επικοινωνία
2016	The Semiotics of Emoji The Rise of Visual Language in the Age of the Internet	Marcel Danesi	Καναδάς	Επικοινωνία
2016	Semiotics and Pragmatics of Stage Improvisation	Domenico Pietropaolo	Καναδάς	Επικοινωνία
2016	Semiotics of Happiness Rhetorical beginnings of a public problem	Ashley Frawley	Ηνωμένο Βασίλειο	Κοινωνιο-σημειωτική
2016	The Semiotics of Che Guevara. Affective Gateways	Maria-Carolina Cambre	Καναδάς	Πολιτισμός
2015	The Semiotics of Clowns and Clowning Rituals of Transgression and the Theory of Laughter	Paul Bouissac	Καναδάς	Θέαμα
2015	The Semiotics of Culture and Language (2 volumes)	Robin P. Fawcett	Καναδάς	Πολιτισμός
2013	A Buddhist Theory of Semiotics. Signs, Ontology, and Salvation in Japanese Esoteric Buddhism	Fabio Rambelli	ΗΠΑ	Θρησκεία
2013	Introduction to Peircean Visual Semiotics	Tony Jappy	Γαλλία	Οπτική σημειολογία
2013	Semiotics of Religion. Signs of the Sacred in History	Robert A. Yelle	Γερμανία	Θρησκεία
2012	Semiotics of Drink and Drinking	Paul Manning	Καναδάς	Διατροφή

Όπως εύκολα διαπιστώνουμε στην εκδοτική σειρά του οίκου Bloomsbury δεν αποτυπώνεται ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον για ένα ερευνητικό πεδίο με ιδιαίτερη συμβολή στη διάδοση της σημειωτικής, της λογοτεχνίας. Αντίθετα, ο χώρος της θρησκείας ο οποίος δεν είχε προσελκύσει στο παρελθόν εκτεταμένο αριθμό σημειολόγων εξακολουθεί να ελκύει τους σύγχρονους ερευνητές ενώ οι εκδοτικές προσπάθειες στα υπόλοιπα πεδία μπορούν να θεωρηθούν ως αναμενόμενες. Αναφορικά με τις χώρες προέλευσης των συγγραφέων διαπιστώνεται, επίσης, εύκολα ότι υπερτερούν οι συγγραφείς καναδικών πανεπιστημιακών ιδρυμάτων ένα στοιχείο που συνδέεται άμεσα με την ανάπτυξη της σημειωτικής στον Καναδά (ειδικά στο Πανεπιστήμιο του Τorónto).

Η επόμενη σημαντική εκδοτική σειρά είναι αυτή του γερμανικού εκδοτικού οίκου Mouton de Gruyter (*Semiotics, Communication and Cognition*). Η σειρά εστιάζει στην κατάσταση της σύγχρονης σημειωτικής και στις τρέχουσες εφαρμογές της και εισηγείται μελέτες διακριτών περιοχών της φύσης και του πολιτισμού που διερευνώνται χρησιμοποιώντας τη θεωρία των σημείων (ιδίως, όπως προκύπτει από το παράδειγμα των Peirce, Saussure, Sebeok, Lotman, von Uexküll, Greimas, Eco)⁶. Διευθυντές της σειράς είναι ο Paul Cobley, Καθηγητής του Middlesex University της Αγγλίας και ο Kalevi Kull, Καθηγητής του Πανεπιστημίου του Ταρτού της Εσθονίας.

Έτος	Σύγγραμμα	Συγγραφέας	Χώρα συγγραφέα	Πεδίο μελέτης
2023	Semiotics and its Masters II	Alin Olteanu, Paul Cobley (επιμ.)	Γερμανία, Ηνωμένο Βασίλειο	Διαθεματικός τόμος
2023	Transcending Signs. Essays in Existential Semiotics	Eero Tarasti	Φιλανδία	Θεωρία σημειωτικής
2022	The Natural History of the Sign. Peirce, Vygotsky and the Hegelian Model of Concept Formation	Chris Barnham	Ηνωμένο Βασίλειο	Θεωρία σημειωτικής
2022	Semiotics and City Poetics Jakobson's Theory and Praxis	Mary Coghil	Ηνωμένο Βασίλειο	Επικοινωνία
2021	On the Corposphere Anthroposemiotics of the Body	José Enrique Finol	Βενεζουέλα	Σώμα
2021	Introduction to the Semiotics of the Text	Gianfranco Marrone	Ιταλία	Σημειωτική του κειμένου

6. Βλ. *Semiotics, Communication and Cognition* [SCC] (τελευταία πρόσβαση 13.5.2023).

Έτος	Σύγγραμμα	Συγγραφέας	Χώρα συγγραφέα	Πεδίο μελέτης
2021	Differences, Similarities and Meanings Semiotic Investigations of Contemporary Communication Phenomena	Nicolae-Sorin Drăgan	Ρουμανία	Επικοινωνία
2021	The Meanings of the Built Environment. A Semiotic and Geographical Approach to Monuments in the Post-Soviet Era	Federico Bellentani	Ιταλία	Χώρος
2020	Charles S. Peirce. Selected Writings on Semiotics, 1894-1912	Francesco Bellucci	Ιταλία	Θεωρία σημειωτικής
2020	Theory and Methodology of Semiotics. The Tradition of Ferdinand de Saussure	Alexandros Ph. Lagopoulos, Karin Boklund-Lagopoulou	Ελλάδα	Θεωρία σημειωτικής
2019	The Intersection of Semiotics and Phenomenology. Peirce and Heidegger in Dialogue	Brian Kemple	ΗΠΑ	Θεωρία σημειωτικής
2017	Umberto Eco in His Own Words	Torkild Thellefsen, Bent Sørensen (επιμ.)	Δανία	Διαθεματικός τόμος
2017	Semiotics and its Masters I	Kristian Bankov, Paul Cobley (επιμ.)	Βουλγαρία, Ηνωμένο Βασίλειο	Διαθεματικός τόμος
2016	Thinking with Diagrams The Semiotic Basis of Human Cognition	Sybille Krämer, Christina Ljungberg (επιμ.)	Γερμανία, Ελβετία	Γνωσιολογία
2015	Heroizability. An Anthroposemiotic Theory of Literary Characters	Ibrahim Taha	Ισραήλ	Λογοτεχνία
2015	Signs, Meaning and Experience. Integrational Approaches to Linguistics and Semiotics	Adrian Pablé, Christopher Hutton	Χογκ-Κογκ	Γλωσσολογία
2014	Charles Sanders Peirce in His Own Words 100 Years of Semiotics, Communication and Cognition	Torkild Thellefsen, Bent Sorensen (επιμ.)	Δανία	Θεωρία σημειωτικής

Έτος	Σύγγραμμα	Συγγραφέας	Χώρα συγγραφέα	Πεδίο μελέτης
2014	Sign Studies and Semioethics. Communication, Translation and Values	Susan Petrilli	Ιταλία	Επικοινωνία
2014	Structure and the Whole East, West and Non-Darwinian Biology in the Origins of Structural Linguistics	Patrick Sériot	Ελβετία	Επιστημολογία
2013	Semiotics and Documentary Film. The Living Sign in the Cinema	Hing Tsang	Ηνωμένο Βασίλειο	Κινηματογράφος
2012	Semiotics of Classical Music. How Mozart, Brahms and Wagner Talk to Us	Eero Tarasti	Φιλανδία	Μουσική
2012	Wittgenstein in Translation Exploring Semiotic Signatures	Dinda L. Gorfée	Φιλανδία	Μετάφραση

Διαπιστώνεται ότι στη συγκεκριμένη σειρά αντιπροσωπεύονται περισσότερο οι ευρωπαϊκές χώρες ενώ το σημαντικό της πλεονέκτημα είναι η σημαντική παραγωγή σε επίπεδο θεωρίας σημειωτικής, ένα πεδίο στο οποίο έχει και τη μοναδική της συνδρομή η χώρα μας με τη μελέτη *Theory and Methodology of Semiotics. The Tradition of Ferdinand de Saussure* (2020) των Αλέξανδρου-Φαίδωνα Λαγόπουλου και Κάριν Boklund-Λαγοπούλου. Ένα άλλο επίσης χαρακτηριστικό της σειράς είναι ότι περιλαμβάνει και αρκετές διαθεματικές εκδόσεις με επιμέλεια ενώ αντιπροσωπεύεται και η Ασιατική ήπειρος.

Λιγότερο γνωστή και παραγωγική είναι η εκδοτική σειρά του εκδοτικού οίκου Springer με έδρα το Λουξεμβούργο και τη Γερμανία (*Semiotics and Popular Culture series*) και υπό τη διεύθυνση του Marcel Danesi, Καθηγητή του Πανεπιστημίου του Τορόντο του Καναδά. Η σειρά στοχεύει στην αποκάλυψη των κοινωνικο-ψυχολογικών λόγων για τους οποίους ορισμένες πολιτιστικές τάσεις γίνονται δημοφιλείς και επικεντρώνεται τόσο στη θεωρία όσο και στην τεχνολογία⁷. Η σειρά επικεντρώνεται στη σημειωτική μελέτη του πολιτισμού και έχει λιγοστές συμβολές από διαφορετικές χώρες.

7. Βλ. Springer Link (τελευταία πρόσβαση 13.5.2023).

Έτος	Σύγγραμμα	Συγγραφέας	Χώρα συγγραφέα	Πεδίο μελέτης
2019	The Semiotics of Love	Marcel Danesi	Καναδάς	Πολιτισμός
2016	Criminal Investigative Procedure in Victorian Horror & Mystery	Michael Arntfield	Καναδάς	Εγκληματολογία
2015	Cultural Semiotics. For a Cultural Perspective in Semiotics	Anna Maria Lorusso	Ιταλία	Πολιτισμός
2013	The History of the Kiss! The Birth of Popular Culture	Marcel Danesi	Καναδάς	Πολιτισμός
2012	Semiotics of Exile in Contemporary Chinese Film	Hong Zeng	Κίνα	Κινηματογράφος
2012	The Texture of Culture An Introduction to Yuri Lotman's Semiotic Theory	Aleksei Semenenko	Σουηδία	Πολιτισμός

Το ενδιαφέρον για τη σημειωτική φαίνεται να αναζωπυρώνεται. Πρόσφατα ο ολλανδικός οίκος Brill ξεκίνησε την έκδοση νέας σειράς (*Semiotics, Signs of the Times*) με διευθύντρια της σειράς την Dinda L. Gorlée, Επισκέπτριας Καθηγήτριας στο Πανεπιστήμιο του Ελσίνκι της Φιλανδίας και στο Πανεπιστήμιο Bergen της Νορβηγίας. Η εκδοτική σειρά *Semiotics, Signs of the Times* επικεντρώνεται στη νεότερη τάση της πολιτισμικής έρευνας στη γλωσσολογία, τη λογοτεχνία, τις καλές τέχνες, τη φιλοσοφία, τη βιολογία, την ανθρωπολογία, τη λαογραφία, την τεχνολογία και άλλους τομείς.

3. Οι μελέτες του αφιερωματικού τόμου

Οι μελέτες που φιλοξενούνται στον παρόντα τόμο προς τιμήν της Αναστασίας-Χαρίκλειας Χριστοδούλου αντιπροσωπεύουν διαφορετικά ερευνητικά πεδία και επιστημονικούς χώρους στους οποίους η σημειωτική άσκησε επίδραση στην ελληνική ακαδημαϊκή σκέψη, αλλού μεγαλύτερη και αλλού μικρότερη: λογοτεχνία, εκπαίδευση, μουσική, εικαστικές τέχνες, μετάφραση και διαγραμματικές απεικονίσεις είναι κάποιες από αυτές.

Ο τόμος εκκινεί με το κείμενο της *Ιφιγένειας Βαμβακίδου* «Η Αναστασία Χριστοδούλου: εκπαίδευση, αξίες και σημειωτική» παρουσιάζει το έργο της συνάδελφου Αναστασίας-Χαρίκλειας Χριστοδούλου για την παιδεία, την εκπαίδευση, τις αξίες και τη σημειωτική όπως αυτό αποτυπώθηκε στο ομώνυμο έργο της που

εκδόθηκε το 2012 και όπου η συγγραφέας, με επιστημονική ορθότητα και *σημειωτική φαντασία* επιλέγει τα εθνικά νομικά, συνταγματικά κείμενα (1975-) που ορίζουν το σκοπό της Παιδείας και παράλληλα, το διεθνές κείμενο από την Έκθεση της Unesco, (η οποία ιδρύθηκε το 1945 στις στάχτες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου) ως σημείο- κείμενο- πρόταση για το πέρασμα από το παραγωγικό μοντέλο ανάπτυξης στο μοντέλο της ηθικής και του κώδικα αξιών. Η Βαμβακίδου επισημαίνει ότι αποτελεί μια πρωτότυπη, συγκροτημένη ανάλυση, για μια επιστημονική τεκμηρίωση των αρχών που καθορίζουν και διαμορφώνουν τις αξίες στη μετανεωτερική εκπαίδευση ενώ ταυτόχρονα παρουσιάζει και τις ερευνητικές συνεργασίες με την Αναστασία-Χαρίκλεια Χριστοδοπούλου στο πεδίο των μεταπτυχιακών και διδακτορικών μελετών.

Το κείμενο με τίτλο «Η σημειωτική στην Ελλάδα» των *Αλέξανδρου-Φαίδωνα Λαγόπουλου* και *Κάριν Boklund-Λαγοπούλου*, των δύο «ογκόλιθων» της σημειωτικής στην Ελλάδα. Οι δύο συγγραφείς παρουσιάζουν το σημειωτικό γίνεσθαι στη χώρα μας τα τελευταία 43 χρόνια από την ίδρυση της Ελληνικής Σημειωτικής Εταιρίας, θεωρώντας ότι τουλάχιστον τα χρόνια ζωής της εταιρίας κατά τον προηγούμενο αιώνα μπορούν να θεωρηθούν ως ανήκοντα στην ιστοριογραφία. Οι άξονες επάνω στους οποίους οργανώνουν την παρουσίασή τους είναι η «προϊστορία» της σημειωτικής, η θεσμοποίηση της σημειωτικής με την ΕΣΕ, η παρουσία της διδασκαλίας της σημειωτικής στα πανεπιστήμια, οι θεσμοποιημένες μορφές της σημειωτικής στο πλαίσιο του ΑΠΘ, η αναγνώριση της ελληνικής σημειωτικής στο εξωτερικό και, τέλος, οι δραστηριότητες της ΕΣΕ.

Ο Kristian Bankon στο κείμενό του με τίτλο «Η ψηφιακή σημειωτική ανά τον κόσμο», το οποίο μετέφρασε στην ελληνική γλώσσα ο Αλέξανδρος-Φαίδων Λαγόπουλος, αποτελεί μία απόπειρα σημειωτικής προσέγγισης του ψηφιακού πολιτισμού, με σημαντικότερη, ίσως, συνεισφορά την προσέγγιση από τον συγγραφέα της έννοιας του «κειμένου». Πρόκειται για μία έννοια που προκάλεσε το ενδιαφέρον τόσο της σημειωτικής –μάλιστα η σημειωτική σχολή Μόσχας-Τάρτου την έθεσε στο επίκεντρο της θεωρητικής της προσέγγισης– όσο και της οπτικής επικοινωνίας και παιδαγωγικής, στις οποίες πλέον γίνεται λόγος για πολυτροπικά κείμενα τα οποία διακινούνται και μεταφράζονται-μεταστοιχειώνονται καθημερινά στη σύγχρονη πολιτισμική ψηφιακή επικοινωνία.

Ο *Ευάγγελος Κουρδής* στο κείμενό του «Σημειωτική και μετάφραση» μεταφέρει στην ελληνόφωνη βιβλιογραφία τους βασικούς άξονες μελέτης της μεταφραστικής διαδικασίας όπως αυτή ξετυλίγεται στο ερευνητικό πεδίο της *σημειωτικής της μετάφρασης*. Στο πλαίσιο αυτό αναδεικνύει τη συμβολή της σημειωτικής στις μεταφραστικές σπουδές ερμηνεύοντας τις απόψεις των μεταφρασεολόγων για τη σημειωτική οι οποίες φαίνεται να εστιάζουν κυρίως στη συμβολή της οπτικής σημειωτικής στη μεταφραστική πράξη και λιγότερο άλλων υποπεδίων της. Στο πλαίσιο αυτό γίνεται προσπάθεια να αναδειχθεί η γλωσσική διάσταση

της σημειωτικής προσέγγισης καθώς και να μελετηθούν τα όρια της οπτικής σημειωτικής στη μελέτη των μεταφραστικών πρακτικών ενώ στη συνέχεια παρουσιάζεται η επίδραση της σημειωτικής στην ελληνόφωνη μεταφρασεολογία, καθώς και τα υποπεδία της σημειωτικής στα οποία συγγράφηκαν μελέτες από ελληνόφωνους μεταφρασεολόγους.

Το κείμενο του *Ηλία Σπυριδωνίδη* «Κειμενική ανάλυση και διασημειωτική μετάφραση του χώρου: από κείμενο σε χάρτη ή και σε διαγραμματική απεικόνιση» ο οποίος εστιάζει στην περίπτωση της διασημειωτικής μετάφρασης του χώρου από ένα κείμενο σε χάρτη ή και σε διαγραμματική απεικόνιση, κατόπιν κειμενικής ανάλυσης διαγλωσσικών μεταφράσεων περιηγητικών κειμένων. Ο Σπυριδωνίδης επισημαίνει ότι τα περιηγητικά κείμενα συχνά φέρουν πληθώρα γλωσσικών σημείων περιγραφής του χώρου και πιο συγκεκριμένα περιέχουν ονοματικές οντότητες όπως τοπωνύμια, οικωνύμια, κ.ά. Για τον σκοπό αυτό, παρουσιάζονται αναλυτικά τα στάδια ροής της εργασίας από την κειμενική ανάλυση έως την παραγωγή χάρτη, σε μια ενδεικτική μελέτη περίπτωσης ενός μεταφρασμένου κειμένου ταξιδιωτικής λογοτεχνίας της ιταλικής γραμματείας.

Η *Ελένη Χοντολίδου* στο κείμενό της με θέμα «Σημειωτική και διδασκαλία της λογοτεχνίας» πραγματεύεται τη δυσκολία κατανόησης της ποίησης. Η συγγραφέας πιστεύει ότι η σημειωτική θεωρία του Algirdas-Julien Greimas δύναται να συνεισφέρει θετικά στη διδασκαλία της λογοτεχνίας και ειδικότερα της ποίησης. Η πρόταση κατατίθεται σε μία εποχή που η σημειωτική δεν αποτελεί μία διαδομένη πρακτική –όπως στο παρελθόν– στον χώρο της λογοτεχνίας και αποτελεί ένα έναυσμα για προβληματισμό των μελετητών του συγκεκριμένου ερευνητικού χώρου αναφορικά με την αποτελεσματικότητά της.

Η *Κωνσταντίνα Ευαγγέλου* με το κείμενό της «Από το σημείο στο κείμενο» διερευνά τη σχέση του Luigi Pirandello με την ποιητική του *πολυφωνικού-διαλογικού* σύμφωνα με τον Μπαχτίν, μεταφέροντας τον αναγνώστη στο ερευνητικό πεδίο που δέχθηκε σημαντική επίδραση από τη σημειωτική, αυτό της λογοτεχνίας. Η συγγραφέας επισημαίνει ότι η σύγχρονη ιταλική κριτική εντοπίζει τη γραμμή που διαπερνά τους διακριβωμένους από τον Μπαχτίν άξονες που αφορούν τους ντοστογιεφσκικούς ήρωες και αφορά με τρόπο ανάλογο και αντίστοιχο τον ορισμό του πιραντελικού ήρωα και του πιραντελικού ύφους. Η Ευαγγέλου εξετάζει, επίσης, τη διαδρομή του Ιταλού συγγραφέα από το πολυφωνικό μυθιστόρημα (πρόζα) έως την πολυφωνική θεατρική γραφή με κύριες κειμενικές αναφορές τα έργα *Ο μακαρίτης Ματία Πασκάλ* και *Έξι πρόσωπα ζητούν συγγραφέα*.

Η *Μαίη Κοκκίδου* στο κείμενό της «Σημειωτικοί-φιλοσοφικοί στοχασμοί για τη σιωπή στη μουσική» εστιάζει στη σχέση μουσικής και σημειωτικής, ένα ερευνητικό πεδίο που έχει ιστορία στο χώρο της IASS/AISS, της Διεθνούς Ένωσης Σημειωτικών Σπουδών, χωρίς όμως να έχει αφήσει ένα έντονο αποτύπωμα σε

αυτόν. Στο παρόν άρθρο η Κοκκίδου διερευνά την έννοια της σιωπής/παύσης στη μουσική ως εκφραστικό σχήμα, ως ένα συμβάν εξίσου 'ηχηρό' με τα συμβάντα που 'ακούμε', αναρωτώμενη εάν υπάρχει 'πραγματική' παύση τόσο σε επίπεδο δήλωσης όσο και συνδήλωσης. Σύμφωνα με την Κοκκίδου, στη ροή των μουσικών συμβάντων, οι παύσεις μπορεί να τονίσουν τις μουσικές ιδέες ή να υποδηλώσουν έννοιες όπως η υπομονή, η σοφία, η αιωνιότητα και ο θάνατος. Μέσα από παραδείγματα συνθετών (Mozart, Debussy, Cage, Takemitsu, Tavener, Górecki κ.ά.), διατυπώνει την υπόθεση ότι η μουσική σιωπή αναπαριστά τις μεταφυσικές διαστάσεις της ύπαρξης, ως ανάδυση και εξαφάνιση, δημιουργώντας μικρόκοσμους μυστηρίου.

Ο Γεώργιος Δαμασκηνίδης στο κείμενό του «Η σημειόσφαιρα της εκπαιδευτικής έρευνας» μας μεταφέρει στο ερευνητικό πεδίο της σημειωτικής της εκπαίδευσης (edusemiotics). Προσπαθεί να αναδείξει την εκπαιδευτική αξία αυτής της ερευνητικής σημειόσφαιρας με βάση τις ιδέες του Eco για τη συνεχή σημείωση των σημείων (τα οποία μπορεί να πάρουν τη μορφή σκέψεων, ιδεών, μεθόδων, ερευνητικών μονοπατιών και ανατροφοδότησης), το σημειωτικό τετράγωνο της εκπαίδευσης του Pikkariainen (όπου απουσιάζει η δυαδική υπόσταση) και του σημειωτικού δικτύου των νομικών επιστημών του Benson (ως μια ένδειξη επέκτασης της έννοιας της σημειόσφαιρας). Για τον Δαμασκηνίδη, η σημειόσφαιρα της εκπαιδευτικής έρευνας μπορεί να θεωρηθεί ως μια ερευνητική σφαίρα η οποία ρυθμίζει τη συμπεριφορά του ερευνητή και καθορίζει τον τρόπο εξέλιξης της έρευνας και, κατά αναλογία, τον τρόπο με τον οποίο οι παιδαγωγοί μπορούν να αναδιαμορφώσουν τη σημειόσφαιρα κατά τη διάρκεια των πράξεών τους και των κοινωνικο-πολιτισμικών πρακτικών.

Οι Μαρία Παπαδοπούλου και Ειρήνη Χρυσικού στο κείμενό τους «Για αγοράκια ή κοριτσάκια; Η κατανόηση της σήμανσης χώρων υγιεινής από μικρά παιδιά» μελετούν την κατανόηση της σήμανσης χώρων υγιεινής από παιδιά μικρών ηλικιών μέσα από τα αποτελέσματα μίας μικρής έρευνας περίπτωσης με νήπια και προνήπια. Πιο συγκεκριμένα, οι δύο συγγραφείς διερευνούν ποια σημεία είναι πιο εύκολα κατανοητά από τα παιδιά (σύμβολα, εικόνες ή μεικτά σημεία) και εάν οι διαδικασίες μεταφοράς ή μετωνυμίας γίνονται αντιληπτές από παιδιά μικρών ηλικιών, με δεδομένο ότι η ανάπτυξη της μη-κυριολεξίας στο λόγο και την εικόνα αναπτύσσεται με την ηλικία. Αξίζει να σημειωθεί ότι δεν έχουν καταγραφεί εκτεταμένες σημειωτικές έρευνες στην προσχολική ηλικία στον ελλαδικό χώρο.

Η Ελένη Κάρτσακα στο κείμενό της «Η Σημειωτική στην Εκπαίδευση και η εκπαίδευση στη Σημειωτική: η περίπτωση των νέων Προγραμμάτων Σπουδών των Εικαστικών του Γυμνασίου» εστιάζει σε ένα ερευνητικό πεδίο που δεν έχει τραβήξει το ενδιαφέρον των ερευνητών για εκτεταμένες μελέτες, αυτό της σημειωτικής προσέγγισης των εικαστικών τεχνών. Πιο συγκεκριμένα, η Κάρτσακα

αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο τα Νέα Προγράμματα Σπουδών των Εικαστικών ενσωματώνουν την έρευνα του οπτικού νοήματος από μια σημειωτική σκοπιά προσεγγίζοντας την εικόνα όχι απλά ως μέσο μετάδοσης αισθητικής πληροφορίας αλλά και ως χώρο παραγωγής νοήματος. Η Κάρτσακα επισημαίνει ότι καθώς οι έφηβοι μαθητές μέσω της εικαστικής διδασκαλίας και της δυναμικής επαφής τους με τις νέες τεχνολογίες, αναπτύσσουν δεξιότητες διαχείρισης των κωδίκων του οπτικού συστήματος σε επίπεδο πρόσληψης, απόκρισης και δημιουργίας, δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζονται μόνο ως απλοί θεατές και καταναλωτές εικόνων, αλλά και ως συνειδητοί χρήστες και δημιουργοί οπτικών κειμένων.

4. Αντί επιλόγου

Η σημειωτική, ένα από τα δυναμικότερα και ελκυστικότερα ερευνητικά πεδία του προηγούμενου αιώνα, φαίνεται ότι όχι μόνο κατάφερε να επιβιώσει, αλλά να επηρεάσει και νέα ερευνητικά πεδία. Η εξέλιξη της τεχνολογίας και η ανάδειξη των ελάσσονων αισθήσεων, κυρίως της αφής, ως καθοριστικών παραγόντων στην καθημερινή επικοινωνία επέτρεψε να εκτιμηθεί καλύτερα η σημειωτική θεωρία και να υιοθετηθεί, είτε μέρος της είτε στο σύνολό της και από άλλα ερευνητικά πεδία, όπως συμβαίνει σήμερα στα πεδία της εκπαίδευσης, της μετάφρασης και της ψηφιακής επικοινωνίας.

Η ανάπτυξη των σημειωτικών σπουδών είναι εμφανής και στον ελληνικό ακαδημαϊκό χώρο και, σίγουρα, η πρόωρα χαμένη συνάδελφός μας Αναστασία-Χαρίκλεια Χριστοδούλου, στην οποία η Ελληνική Σημειωτική Εταιρία χρωστά πολλά και στην οποία αφιερώνεται ο παρών συλλογικός τόμος, θα είχε πολλά να συνεισφέρει στην προσπάθεια αυτή για την οποία είμαστε σίγουροι ότι θα ήταν περήφανη.

Βιβλιογραφικές αναφορές

-
- Cobley, P. & Randviir, A. (2009). Introduction: What is socioemiotics. *Semiotica* 173(1), 1-39.
- Pelkey, Jamin, ed. (2022). *Bloomsbury Semiotics*. 4 volumes. London: Bloomsbury Publishing.
- Κουρδής, Ε. 2020. *Σημειωτική και μετάφραση: από τη σημείωση στη διασημειωτικότητα*. Αθήνα: Καρδαμίτσας-Ιντιστούτο του Βιβλίου.
- Λαγόπουλος, Α.-Φ. & Κ. Boklund-Λαγοπούλου (2016). *Θεωρία Σημειωτικής: η παράδοση του Ferdinand de Saussure*. Αθήνα: Πατάκης.

- Λαγόπουλος, Α.-Φ., Κ. Boklund-Λαγοπούλου, & Θ. Παπαϊωάννου (1982). Ανασκόπηση της σημειωτικής στην Ελλάδα: ο φορμαλισμός, η ψυχανάλυση και ο ιστορικός υλισμός. *Σύγχρονα Θέματα* 14: 64-78.
- Σετάτος, Μ. (1977). *Εισαγωγή στη σημειολογία και σημασιολογία*. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ.
- Χαλεβελάκη, Μ. (2010). *Μια εισαγωγή στη σημειολογία: Θεωρία και εφαρμογές* (επιμ. Α. Παπουτσά). Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.